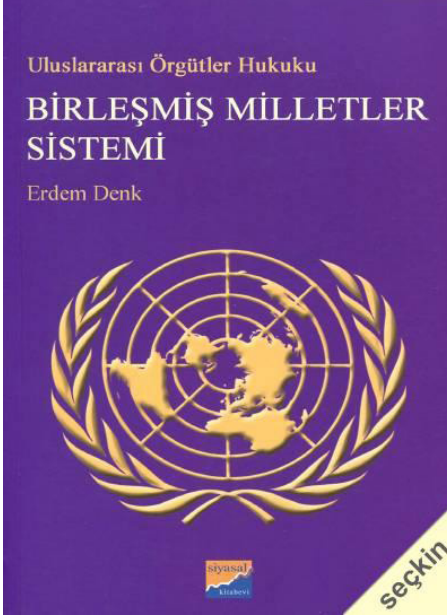

TANITIM VE DEĞERLENDİRME YAZILARI

ULUSLARARASI ÖRGÜTLER HUKUKU BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ

Erdem DENK, Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2015, 398 sayfa. (ISBN: 978-605-4627-95-0)

*Burak GÜNEŞ**

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi öğretim üyesi olan Erdem Denk'in –kendi deyimiyle– büyük ölçüde 2006 yılından bu yana vermiş olduğu 'Uluslararası Örgütler' dersinin notlarından oluşan kitabı(Denk, 2015: Sunuş), Giriş ve Sonuç hariç dört ana bölümden ve çeşitli alt başlıklardan oluşmaktadır. Kitabın kapağı açıldığında ilk göze çarpan unsur ise, bölüm dâhilinde ele alınan konuların akışını bozmadan ancak aynı zamanda söz konusu konunun daha iyi anlaşılabilmesi için uygulanan kutucuk sistemidir. Buna göre, 136 adet kutucuk ile zenginleştirilmiş bir anlatım sunan

kitap, konudan uzaklaşmadan konuyla ilgili bilgi dağarcığını artıran bir özellik göstermesi bakımından önem arz etmektedir. Kitabın hemen başında verilen kısaltmalar bölümü Uluslararası Örgütlere yönelik genel bakışı tazelemekte ve kavramsal bütünlük sağlamaktadır. Hukuksal pozitivizmin hâkim olduğu günümüz hukuk metinlerine alternatif bir meta-teorik bakış açısı getirdiği savıyla söz konusu kitap öne çıkmaktadır. Kitabın bir diğer savı ise, mevcut eşitsiz uluslararası sistemin yapısının, 'egemen' ve 'eşit' birimlerden oluşan bir anarşi olarak kodlanmasının yanlışlığının vurgulanmasıdır.

* Arş.Gör., Ahi Evran Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü, burak.gunes@ahievran.edu.tr

Kitabın Giriş bölümü, kitabın devam eden bölümleri hakkında fikir vermesi ve yazarın temel düsturunu ortaya koyması açısından önemlidir. Yazar ‘Giriş’ bölümünde Uluslararası Sistemin yapısına ve dolayısıyla tarihine değinerek, Uluslararası Örgütlerin evrimini tartışmakta ve Vestfalya Sisteminin temel nosyonları olan ‘egemenlik’, ‘bağımsızlık’, ‘savaş’ ve ‘barış’ gibi temalara değinmektedir. Yazarın diğer eserleri eş zamanlı incelendiği zaman, Vestfalya Sisteminin kuruluşunu simgeleyen 1648 tarihinin öncesinde daha önemli bir tarihin yattığını görmekteyiz. 1492 tarihi genelde yok sayılan ve üzerinde durulmayan bir tarih olarak karşımıza çıkmakta ancak bugün bile 1492 ile başlayan dönemin kavramlarının yeniden üretildiğine tanık olmaktadır (Denk, 2008: 95-142 ve Denk, 2014: 51-74). Giriş bölümünün ana tarihsel sınıflandırması Vestfalya Düzeni, 19’uncu yüzyıl gelişmeleri, Milletler Cemiyeti’nin kurulması, Birleşmiş Milletlerin kurulması ve Soğuk Savaş’ın sona ermesiyle ulaşılan yeni dönem olarak verilebilir. Bu bölümün ortaya koyduğu bir başka husus ise, “Uluslararası örgütler, modern uluslararası ilişkiler ve hukuk sisteminin önemli öznelerinden biridir ve daha da önemlisi ana aktör ve özne olarak görülen devletlerin çeşitli nedenlerle kullanışlı ya da gerekli bulduğu siyasal ve hukuksal araçlar olarak öneme sahiptir... Buysa uluslararası örgütlerin ‘ortak çıkar ve ihtiyaçlar için’ olduğu kadar ‘bireysel çıkar ve ihtiyaçların ortak sorunlar olarak sunulması için’ meşrulaştırıcı ya da mümkün kılıcı araçlar yani birer ‘ara yüz’ olarak görülebildiği anlamına da gelmektedir (Denk, 2015:25)”

İki alt bölüme ayrılan Birinci Bölüm’de ilk olarak ‘Uluslararası Örgütlerin Genel Özellikleri’ daha sonra ise ‘Milletler Cemiyeti (MC) Deneyimi’ anlatılmaktadır. İlk alt başlıkta bir ders kitabına yaraşır şekilde, sade ve akıcı bir anlatımla uluslararası örgütlerin temel özelliklerine değinilmiş ve genelleme yolu ile uluslararası örgütlerin ortak yönleri anlatılmıştır. Bu alt başlıkta, ‘Uluslararası Örgüt nedir’, ‘Uluslararası Örgütlerin kurulma nedenleri nelerdir’ gibi sorulara yanıt aranırken, aynı zamanda uluslararası örgütlenme teorileri ile uluslararası örgütlerin kurumsal yapılanması ve işleyişi detaylandırılmıştır. Tüm bu anlatımın bir ön koşulu olarak, her uluslararası örgütün özgün koşulları çerçevesinde (kurucu antlaşması) bir yapıya sahip olduğu unutulmamalıdır. Ayrıca, uluslararası örgütlenme teorilerinin anlatıldığı bölümde, 11 Eylül sonrası BM tartışmalarına değinilen kutucukta, her ne kadar ABD’nin kendisini en yüce/eşit olarak uluslararası hukukun üzerinde kodladığını iddia etse de, uluslararası meşruiyete olan ihtiyacı halen devam ettiği belirtilmektedir. Bu durum BM gibi örgütlerin bir ara yüz/araç olarak kullanıldığına da en iyi örneklerdendir (Denk, 2015: 50).

Birinci Bölümün bir diğer alt bölümü, ilk evrensellik iddiasına sahip olan uluslararası örgüt olarak Milletler Cemiyeti'ni konu edinmektedir. Yazar, devletlerarası ilişkilerin uluslararası ilişkilere dönüşmesinde Milletler Cemiyeti deneyimini bir yapı taşı olarak görmektedir. Bunun en bariz nedeni ise, 1648 itibarıyla başlayan (ya da başladığı kabul edilen) Avrupa Devletler Hukuku anlayışının, MC ile beraber Dünya'nın geri kalanına yayılması ile bir 'Uluslararası Hukuk' hüviyeti kazanması olarak okunabilmesidir. Milletler Cemiyeti'nin ortaya çıkmasını sağlayan uluslararası dönüşümün izini sürerken yazar, Benno Teschke'ye paralel bir anlatımı tercih etmiştir. Buna göre, 1648'de ortaya çıkan bugün anladığımız manada egemen ulusal devletlerden ziyade, devlet merkezli merkantilist anlayış olduğu ve bu anlayışın 19'uncu yüzyılda uluslararası liberal düsturun ve bir anlamda emperyalizm döneminin dinamikleri doğrultusunda dönüşüme uğradığı öne sürülmüştür. Teschke de '1648'de ortaya çıkan modern anlamda egemen devletlerden oluşan bir sistem değil, mutlakiyetçi devlet oluşumunda bir aşamadır' (Yalvaç, 2013: 16) diyerek 1648 tarihini mahkûm etmiştir. 19'uncu yüzyıl liberal dönüşümün esas gayesinin ise bir tür statüko olduğu ve Milletler Cemiyeti gibi bir oluşumun söz konusu statükonun inşasında ve korunmasında önemli bir rol oynayabileceği düşünülmektedir. Bu fikirler mevcut duruma karşı duran Almanya gibi devletlerin yenilgiye uğratılması ile daha gür sesle dile getirilmeye başlanmıştır. Milletler Cemiyeti, 19'uncu yüzyılın statüko arayışlarının savaş sonu temsil edildiği bir platform hüviyeti kazanmıştır. Milletler Cemiyeti'nin anlatıldığı bu alt başlıkta yazar, MC'nin kurumsal yapısına, karar alma yöntemlerine, ana organlarına değinmektedir. İlgili çekici olan yer ise, MC Sistemi içerisinde öngörülen Manda rejimlerinin tarihsel olarak sömürgecilik döneminin izlerini taşıyan kimi kavramlarla olan ilişkisidir. Yukarıda belirtildiği üzere, bilen ile bilinen arasındaki hiyerarşik ilişkinin gözler önüne serildiği manda rejiminin fikri temelleri "...1492'de modern uluslararası sistemin temelini atıldığı ilk büyük 'coğrafi yayılma' sonrasında Amerika kıtasında uygulanan *encomienda* sistemi"nde (Denk, 2015: 113) bulunabilir.

Polat'ın isabetle vurguladığı üzere, Uluslararası Hukuk ders kitaplarının hemen hemen hepsi, uluslararası hukukun gerçekten hukuk olup olmadığını sorgulayarak başlarlar (Polat, 1999: 27). Austin gibi kimi yazarlara göre, merkezi bir otoritenin olmayışı, uluslararası normların yasalaştığı bir dünya meclisinin yokluğu uluslararası hukuku tam anlamıyla hukuk yapmamaktadır. Çünkü hukuk yaptırımlar ile desteklenen bir düzen meselesidir (Beck, et.al, 1996: 57). Bu söylemin gerisinde yatan temel düstur, 'egemen devletler' anlayışının

uluslararası hukuku domine etmesi ve uluslararası hukukun egemen devletlerarası ilişkiden ve rıza beyanından başka bir şey olmadığı varsayımdır. Böylelikle, ‘egemen eşit devlet’ düsturunun uluslararası ilişkilerin temel varsayımı olduğu ortaya çıkmaktadır. Eğer tüm bunlar kabul edilirse, BM’nin merkezi bir otoritenin olmadığı uluslararası sistemde, merkezi otorite olarak ortaya çıkması olası mıdır? Yazar ikinci bölümde, BM’nin kuruluşu, yapısı ve işleyişini konu edinirken aynı zamanda uluslararası hukuka yöneltile ‘gerçekten hukuk olmama’ ithamına da üstü kapalı olarak değinmektedir. ‘Egemen eşitlik’ varsayımını sorgulayan yazara göre, ‘uluslararası hukuk, ... ,üzerine bina edildiği eşitlik varsayımının iddia edildiği gibi fiili eşitsizliği telafi etmek için değil tam tersine örtmek için kullanılmıştır (Denk, 2015: 178).’ Bunun ise en açık delili olarak yazar Güvenlik Konseyi’nin beş daimi üyesinin hem daimi olması hem de veto yetkisiyle donatılmasını görmektedir. Söz konusu veto yetkisi üzerinden yazar, beş daimi üyenin *primus inter pares*, yani eşitler arasında birinci konumunu sorgulamakta, özellikle 11 Eylül sonrasında ABD’nin en eşit olmasını eleştirel gözle ele almaktadır. Aynı zamanda yazar, BM’ye uluslararası kuvvet kullanma tekeli sunan anlayıştan da bahsederek, modern devletin kuvvet kullanma tekeline sahip olmasını BM ile özdeşleştirme çabalarına değinmektedir (Denk, 2015: 218).

Kitabın üçüncü bölümünde yazar, BM ile özdeşleşmiş olan ‘Uluslararası Barış ve Güvenliğin Korunması’ konusunu irdelemiştir. Yaklaşık 90 sayfalık bu bölümde yazar, ‘Kuvvet Kullanma Hukuku’nu tüm yönleri ile ele almış ve Genel Kurul ve Güvenlik Konseyinin bu konudaki yetki ve görevlerini de dile getirmiştir. *Jus ad bellum*, başka bir deyişle savaşa başvurma hakkının günümüz uluslararası hukuk anlayışı içerisindeki konumlandırılmasının anlatıldığı bu bölümde, 11 Eylül sonrası ortamda ABD’nin kendisini en eşit olarak kodladığı ve bunun cari uluslararası hukuka da yedirilmek istendiği kimi savlar ele alınmaktadır. Örneğin, uluslararası hukukta bir noktaya kadar kabul gören ön alıcı meşru müdafaa doktrininin yanına önleyici meşru müdafaa doktrininin kabule zorlandığını görmekteyiz. Dahası, Irak işgalinde olduğu gibi uluslararası hukuku devlet davranışları nezdinde bir *apolojiye* dönüştürme çabalarına da şahit olmaktadır. Kısacası, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması konusunda Güvenlik Konseyi’nin yetki ve görevlerinin esasında ne kadar da sübjektif olabileceği ve reel-politik ile hukukun ne derece iç içe bulunabileceği ortadadır. Bu önermenin en saf halini, Güvenlik Konseyi’nin hemen hemen her olay ya da olguyu uluslararası barış ve güvenliğe tehdit olarak kodlayabilme ayrıcalığında hissetmekteyiz (Denk, 2015: 50). Keza, Güvenlik Konseyi’nin Uluslararası Ceza Mahkemesi ile olan ilişkisi de

söz konusu *primus inter pares* anlayışının tezahür ettiği bir başka alan olarak ortaya çıkmaktadır.

Yazar kitabın son bölümünde, BM Sistemini oluşturan Uzmanlık Örgütleri'ni anlatıyor. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, yazarın 30 yıl savaşları ile İki Savaş arası dönemi birbirine benzettiği anlayışı takdire şayandır. Şöyle ki, Otuz Yıl Savaşlarını bitiren Vestfalya Antlaşmaları ile Vestfalyan Sistem oluşmuşken, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunda oluşan BM ile BM sistemi oluşmuştur. Bu iki sistem de, mevcut statükonun korunması için oluşturulan yeni düzenin argümanlarını sağlamakta ve meşruluk zeminini oluşturmaktadır. Küresel iletişim, ulaşım, kültür, altyapı ağları oluşturan örgütlerden küresel ekonomi, ticaret, finans ağları oluşturan örgütlere kadar BM sistemi içerisinde cereyan eden küresel ilişkiler ağı, esas itibarıyla BM'nin önemini ortaya koymaktadır. Bu yeni dönem aslında yeni bir meta-dengenin izdüşümüdür. Ancak, diyalektik bir sürecin sonucu olan ve tüm küresel sistemi kökten etkileyen BM Sistemi, devletlere atfedilen yegâne aktör olma konumunu sarsmış ve küresel siyasetin belirlenmesinde uluslararası örgütlerin etkinliğini gözler önüne sermiştir.

Sonuç olarak, elimizdeki kitaba yöneltebileceğimiz eleştiri ve olumlamaları iki ana başlıkta toplayabiliriz. Buna göre, ilk elde meta-teorik bir yaklaşım geliştirebilirken ikinci olarak içerik analizi yapabiliriz. Akademik çalışmalara hâkim olan pozitivist sosyal bilimler felsefesinin hukuktaki uzantısı olan hukuksal pozitivism, hemen hemen tüm hukuksal çalışmalarda kendisini göstermektedir. Pozitivist sosyal bilimler felsefesi sadece, gözlemlenebilir ve duyumsanabilir gerçekliğinin bilgisini merkeze aldığı oranda statükocudur. Epistemolojik ve ontolojik açıdan bir değerlendirme yapıldığında, gerçekliğin bilgisi ancak duyuların algılayabildiğidir; bunun açık anlamı gerçekliğini bilebildiğimiz olgular ontolojik olarak incelenebilir. Böylelikle altta yatan mekanizmaları ve yapıları gözlemleyemediğimiz ya da duyumsayamadığımız için ontolojik açıdan ele almayız. Elimizdeki kitabın bu dar boğazdan çıkma gayreti içinde olduğunu görmekteyiz. Kitap tarihsel bir anlatıyla süslenmiştir. Aynı zamanda kitap hukuka dayandırılarak meşru kılınan eşitsiz düzenin üzerini örten örtüyü kaldırmaktadır. Her ne kadar kökten bilgi sağlamak babında meta-teorik önermelerde bulunsa da kitap uluslararası kapitalizme değinirken eksik kaldığı noktalar bulunmaktadır. Modern Uluslararası Sistemin temel itici güçlerinden birisi olan kapitalist ilişki ağının sınıfsal yapısına daha detaylı değinilmesi kitaba epistemolojik ve ontolojik olarak daha derinlikli bir yapı kazandıracaktır. Kitabın içeriğine yönelik yapılabilecek çok fazla eleştiri yoktur. Kitabın kurgusu, ele aldığı konular, kitapta kullanılan

kutucuk sistemi son derece yararlıdır. Uluslararası örgütler ile ilgili temel bilgilerin yanı sıra, uluslararası sistemin işleyişine yönelik derinlikli anlatım kitabı zenginleştirmektedir. Kullanılan verilerin güncel olması ve genellikle hukuk kitaplarında değinilmeyen unsura değinilmesi ile kitap bir adım öne çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

- DENK, Erdem. (2015), Uluslararası Örgütler Hukuku: Birleşmiş Milletler Sistemi, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DENK, Erdem. (2008), “Uluslararası Hukuk(t)a Neler Oluyor?”, Murat Kayıkcı ve R. Özgür Dönmez, der., Yeni İmparatorluk Çağı, Say Yayınları, İstanbul.
- DENK, Erdem. (2014), “Uluslararası İlişkilerin Hukuku: Vestfalyan Sistemden Küreselleşmeye”, Küresel Siyasete Giriş, Evren Balta (Ed.), İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- YALVAÇ, Faruk. (2013), “Tarihsel Sosyoloji ve Uluslararası İlişkiler: Jeopolitik, Kapitalizm Ve Devletler Sistemi”, Uluslararası İlişkiler, Cilt.10, No.38, 2013, 3-28.
- POLAT, Necati. (1999), Ahlak, Siyaset, Şiddet: Bir Kuram Olarak Uluslararası Hukuk, Kızılelma Yayınları, İstanbul.
- BECK, Robert J. v.d.. (1996), International Rules: Approaches from International Law and International Relations, Oxford University Press, Oxford.